

O'QUVCHILARNING MATN YARATISH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Rasulova R.B.

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'zbek adabiyotshunosligi
kafedrası v.b.dots., p.f.f.d (PhD)*

Tayanch so'zlar: innovatsion texnologiya, metod, matn yaratish, ijodkorlik, ta'lim-tarbiya, badiiy adabiyot, matn tahlili, ijod, ijodiy jarayon.

Ключевые слова: инновационная технология, метод, создание текста, творчество, образование, художественная литература, анализ текста, творчество, творческий процесс.

Key words: innovative technology, method, text creation, creativity, education, fiction, text analysis, creativity, creative process.

РЕЗЮМЕ:

Ushbu maqolada umumta'lim maktab o'quvchilarining matn yaratish qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida foydalaniladigan innovatsion texnologiyalar haqida fikr bildiriladi.

РЕЗЮМЕ:

В данной статье высказано мнение об инновационных технологиях, используемых в процессе развития навыков текстообразования у учащихся средних школ.

SUMMARY:

This article expresses an opinion about innovative technologies used in the process of developing text formation skills among secondary school students.

Ta'lim muassasalarida ona tili va adabiyot fanlarining yanada qiziqarli va chuqurlashtirilgan holda o'tilishida innovatsion texnologiyalar, zamonaviy metod va o'yinlardan foydalanish bilim samaradorligini oshirishda yordam beradi. Innovatsiyalar hayotning qaysi tarmog'iga yo'naltirilishiga qarab a) ijtimoiy-iqtisodiy; b) tashkiliy-boshqaruv; v) texnik-texnologik singari uch turga bo'linadi. Pedagogik innovatsiyalar ijtimoiy innovatsiyalarning bir tarmog'i sanaladi.

Pedagogik kechimga nisbatan innovatsiya tushunchasi ta'lim-tarbiyaning maqsadi, mazmuni, usul va shakllari, o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etish kabi jarayonlarga kiritilgan yangiliklarni anglatadi. Pedagogika fanining kategorial apparatidan joy olgan "ta'limdagi innovatsiya"

va “pedagogik innovatsiya” atamolari sinonim sifatida qo‘llaniladigan tushunchalardir.

Pedagogik innovatsiya – ta’lim va tarbiyaning samaradorligini oshirish niyatida uning maqsadi, mazmuni, texnologiyasi hamda tashkil etilish yo‘siniga kiritilgan yangiliklarni anglatadi. Pedagogik innovatsiya deyilganda, ta’lim-tarbiya jarayoniga qo‘llansa, samara keltirishi mumkin bo‘lgan yangilikni yaratish, sinab ko‘rish, unga xos asosiy jihatlarni o‘zlashtirish, amaliyotda qo‘llash va yoyishga qaratilgan kompleks faoliyat tushuniladi.

Har bir darsni o‘ziga xos usul asosida o‘tish, o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish, uning qalbida ilmga, ona tiliga muhabbat uyg‘otish o‘qituvchining mahoratiga bog‘liq bo‘ladi. Muallimning mahoratini oshirishga xizmat qiluvchi vositalardan biri zamonaviy pedagogik texnologiyalardir. Bugungi kun o‘qituvchisining asosiy maqsadi barkamol yoshlarni tarbiyalash, ularga puxta ta’lim-tarbiya berish, mustaqil fikrlashga o‘rgatish, bilim va hayotiy ko‘nikmalar hosil qilishdan iborat. Bu ezgu maqsadlarni ilg‘or pedagogik va innovatsion texnologiyalar asosida o‘tilgan mashg‘ulotlarda amalga oshirish mumkin.

Innovatsion texnologiyalarning asosiy maqsadi ta’lim jarayonida o‘qituvchi va bilim oluvchi o‘quvchi faoliyatiga yangilik va o‘zgarishlar kiritish bo‘lib, interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Bunday metodlardan dars jarayonida foydalanish darsda bilim olishga bo‘lgan ishtiyoqning oshishiga zamin yaratadi, darsni qiziqarli mashg‘ulotga aylantiradi.

O‘quvchilarning matn yaratish kompetensiyasini shakllantirishda, avvalo, badiiy asarlar tahliliga e‘tibor qaratish lozim bo‘ladi. Jumladan, adabiyot darslarida badiiy asarlar tahlili yuzasidan o‘tkaziladigan ijodiy ishlarda pand-nasihat, didaktik ahamiyatiga e‘tibor qaratsa, tafakkur rivojining samaradorligi yuqori bo‘ladi. Shaxsning atrofdagilar bilan munosabatda bo‘lishiga hamkorlikdagi ta’lim, munozara, muzokara hamda musobaqalar tashkil qilish qulay sharoit yaratadi. O‘quv masalalari va topshiriqlar yechimining samarali yo‘llarini birgalikda izlanish hamda tadqiqot ishlarida o‘zaro hamkorlikni ta’minlaydi, bir-biriga do‘stona yordam ko‘rsatish uchun sharoit yaratadi, ularda mas’uliyat hissini oshiradi. O‘qish uchun tanlangan asarlar har bir sinfda material hajmi hamda mazmun jihatlari ko‘ra bir-biridan farq qilishi zarur. Ta’lim mazmunidan kelib chiqib o‘quvchilarning ruhiy (psixologik) xususiyatlari va imkoniyatlarini inobatga olinsa, mashg‘ulotlarda onglilik va ijodiy faollik kasb etadi. Asarlar tahlilida izchillik va ketma-ketlik, uzviylik va uzluksizlikka erishilsa o‘quvchilarning tafakkurini, mantiqiy fikrlashini, ijodiy qobiliyatlarini o‘stirishga yordam beradi. Asarlar tahlilida qo‘llanilayotgan

ko‘plab zamonaviy metod, pedagogik texnologiyalarning asosiy maqsadi ham o‘quvchilar dunyoqarashini kengaytirish, tafakkurini o‘stirishdan iborat. Kvest texnologiyasi ham yuqoridagi fikrlarimiz isbotidir.

“Kvest” yoki “Sarguzasht o‘yini” (transliteratsiya. Inglizcha Quest - qidiruv, Adventure - sarguzasht) - bu syujet bo‘ylab oldinga siljish uchun ishtirokchidan ruhiy muammolarni hal qilishni talab qiladigan o‘yinlarning asosiy janrlaridan biridir. Syujet oldindan belgilanishi yoki ko‘plab natijalarni berishi mumkin, Ularning tanlovi o‘yinchining harakatlariga bog‘liq. Sinfda kvest loyihalarini qo‘llash muvaffaqiyatli samara beradi. Kvest texnologiyasi faol o‘qitish usullaridan biridir. Kvest – dars ham guruh, ham individual ish uchun mo‘ljallangan bo‘lishi mumkin.

“Kvest” texnologiyasini intellektual o‘yin turi deb, ta’riflash mumkin, uning jarayoni maxsus tayyorlangan xonada bo‘lib o‘tadi. Bunda berilgan vazifalarni hal qilish orqali fanni o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shuning uchun, “Kvest” texnologiyasi maktab o‘quvchilari, talabalar, yoshlar uchun qiziqarli ta’lim texnologiyasi hisoblanadi. Kvest texnologiyasi – bu o‘quv mashg‘ulotlarini o‘tkazishning muammoli shakli, o‘qitishning muammoli, tadqiqot, o‘yin va axborot kommunikatsiya usullarini integratsiyalash, maqsadli qidirishni birlashtirish, sarguzashtlar va (yoki) bosqichma-bosqich topshiriqlarni bajarishga asoslangan hamda o‘quvchi-talabanning o‘zini-o‘zi tarbiyalash va rivojlantirishga imkon beradi. Shuningdek, “Kvest” texnologiyasi muammoli vaziyat bo‘lib, uni hal etish jarayonida ta’lim oluvchining yangi bilim, ko‘nikma va malakalarni egallaydilar.

6-sinf adabiyot darsligida Rey Bredberining “Bir kunlik yoz” hikoyasi berilgan bo‘lib, quyida ushbu mavzuni Kvest texnologiyasi asosida tashkil etishni ko‘rib chiqamiz. Ushbu texnologiya sinfda bitta guruh bilan birga yoki ikkita guruh (bunda materiallar har bir guruh uchun alohida tayyorlanishi kerak) o‘rtasida musobaqa tarzida o‘tkazilishi mumkin. Bunda sinf doskasi, ko‘rgazmali qurollar (rasmlar, rebus, yomg‘ir tomchilari tasviri, tilla tanga shaklidagi shokoladlar) dan foydalanish mumkin. Dars davomida doskada rasmlar va boshqa ko‘rgazmali qurollardan foydalaniladi, shuningdek, ular o‘quvchilarga savol va topshiriqlarga to‘g‘ri javob topib, keyingi bosqichga o‘tishiga yordam beradi. Har bir savolga to‘g‘ri javob topish keyingi bosqich (navbatdagi savol) ga o‘tish imkoniyatini beradi. Bunda javoblar bilan doskadagi ko‘rgazmali qurollar o‘rtasidagi mantiqiy izchillik, uzviylikni topish ahamiyatlidir.

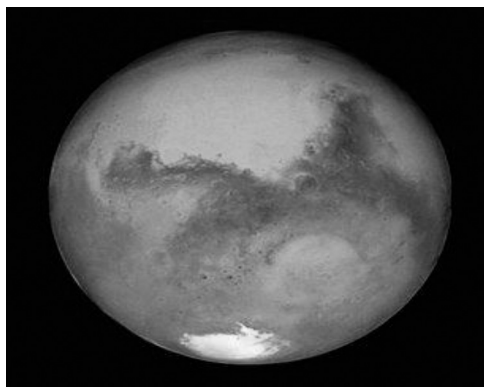
1-rasm (rebus)

2-rasm

3-rasm

4-rasm

5-rasm

Dastlab o‘quvchilarga Rey Bredberining “Bir kunlik yoz” hikoyasida Zuhro sayyorasiga qanday ta’rif beriladi? deya savol beriladi. O‘quvchilarga ushbu savolga jabob berishda ko‘rgazmali qurollardan foydalanish tushuntiriladi. Asarni mutolaa qilgan o‘quvchilar savolning javobi “yomg‘irlarga asir bo‘lgan” ta’rifi ekanligini anglaydi. Bunda o‘quvchilarga doskadagi yomg‘ir tomchilari tasviri ham yordam beradi. Keyingi savol aynan shu yomg‘ir tomchilaridan birida bo‘ladi. Unda quyidagi savol bo‘ladi: U shu qadar zaif ediki bir paytlardagi chiroyini mana shu yomg‘irlar yuvib ketgan deya kimga ta’rif berilgan? (3-rasm) Bu savolning javobini topish o‘quvchilardan mantiqiy fikrlashni talab etadi. Savolning javobi bosh qahramon – Margo. Doskada tasvirlangan rebus (1-rasm)da to‘g‘ri javob ifodalangan, ya’ni rebusda tasvirlangan har bir predmetning birinchi harfi birlashtirilganda Margo ismi paydo bo‘ladi. Rebusni to‘g‘ri topish orqali o‘quvchilar keyingi savol va topshiriqlarga o‘tishadi. Keyingi savol rebus ortida bo‘lib, quyidagicha: Margo va uning oilasi Yer sayyorasidan Zuhro sayyorasiga necha yil oldin ko‘chib kelishgan edi? Zukko

o'quvchilar bu savolga javob topishda qiyinchilikka duch kelishmaydi, bunda ularga ko'rgazmali qurollar qo'l keladi. To'g'ri javob – 5 yil. Doskadagi 5 soni ortida esa quyidagi savol mavjud bo'ladi: Bolalar bir joyda tinmay aylanishar, faqat Margo yolg'iz o'zi bir chetda qaqqayib turardi. Nuqtalar o'rniga asarda bolalarning harakatiga nisbatan qo'llangan o'xshatishni toping. Ushbu savolga javob topish o'quvchilardan diqqat va sinchikovlikni talab etadi. Javob – charxpalak. Charxpalak tasviri ortida esa hal qiluvchi so'nggi savol bo'lib, u o'qib eshittiriladi. Oftob qanday rangda, tafti qanchalik issiq Margoning yodida edi. Margo sinfdoshlariga u haqida hikoya qilar ekan oftobni nimaga o'xshatadi? Savolning javobi oltin tanga hisoblanadi. To'g'ri javob topgan jamoa a'zolari oltin tanga shaklidagi shokoladlar bilan mukofotlanadi.

Xulosa sifatida shuni aytish joizki, matnlar tahlilida Kvest texnologiyasidan foydalanish yaxshi samara beradi. Qiziqarli syujetga ega bo'lgan kvestlar o'quvchilarning o'tilayotgan mavzuga, asarga bo'lgan qiziqishini orttiradi. Bu texnologiya o'quvchilar bilimni oshirish, o'rgangan bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ularni mantiqiy ketma-ketlikda, izchil o'rganish, asar va uning tahlili yuzasidan mushohada yurtishga o'rgatib, shuningdek ulardagi topqirlik, ziyraklikni shakllantiradi. Eng muhimi o'quvchilarni guruh bo'lib ishlash, jamoaviy faoliyatga o'rgatadi.

Zamonaviy davr talabi dars mashg'ulotlarini noan'anaviy tarzda, mazmunli va samarali tashkil etish, o'quvchilarning qiziqishini orttirib, ularning dars jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlashni taqozo etadi.

Noan'anaviy darslarda o'qituvchi va o'quvchini o'zaro uzviy bog'lovchi vosita interfaol metodlar hisoblanadi. Bunda o'qituvchi va o'quvchi yoki o'quvchi va o'quvchi o'rtasida fikrlar to'qnashuvi yuzaga keladi. Bunday metodlardan foydalanish o'quvchilarda erkin va ijodiy fikrlashni o'stiradi, nutqini rivojlantiradi. O'qituvchi noan'anaviy darslar jarayonida past o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan individual shug'ullanish imkoniyatiga ham ega bo'ladi, ularning dunyoqarashi va tafakkurini, so'z boyligini boyitib boradi.

Bunda har bir interfaol metodlar dars mavzusi, o'quvchilar yoshi, dunyoqarashi, qiziqishlarini inobatga olgan holda tanlanishi lozim. Bu esa o'qituvchidan mahorat talab qiladi. Darsda metodlar to'g'ri tanlansa, maqsadga tez va oson erishiladi. Aksincha holatda esa mavzuning tushunilishi qiyinlashishi, o'quvchilar diqqat-e'tiborining chalg'ishi, darsga bo'lgan qiziqishining pasayishiga sabab bo'ladi. Bu holatlar kuzatilmasligi uchun o'qituvchi doimo o'z ustida ishlashi, bilim va kasbiy malakasini oshirib borishi, ilm-fan yangiliklari va yutuqlaridan xabardor bo'lishi hamda ularni o'quvchilarga to'g'ri yetkazib bera olishi lozim. O'qituvchilar oldidagi bunday

Abdulla Qahhorning «Dahshat» hikoyasida Unsин qanday qahramon, uning qarori to‘g‘rimi? degan savol muhokamaga qo‘yilgan.

FIKR - Unsин irodali, yurtiga sadoqatli, ota-onasiga mehribon qiz.

SABAB – Dodxoning xonadonida erkinlik, mehr-oqibat yo‘q, doim qo‘rquv ostida yashashardi.

MISOL - Dodxoning xonadonida tug‘ilib o‘sgan qishlog‘iga kam borar, ota-onasini judayam sog‘ingan edi.

UMUMLASHMA - Dars jarayonida ta‘lim oluvchilar erkinlik va sabr-toqatni yaxshi farqlay olishlari lozim.

Yuqorida keltirilgan interfaol metodlarning matn yaratish jarayonida qo‘llanilishi o‘quvchilarning kreativligini oshirishga, o‘zining fikrini erkin va ijodiy bayon eta olishga, atrofdagilarning fikrlarini tinglab xulosa chiqarish yoki munozarali fikrlar yuzasidan bahslashishga, o‘zining nuqtayi nazarini himoya qila olish qobiliyatlarini rivojlantirishga zamin yaratadi.

Adabiyotlar:

1. G‘ulomova M.X., Sobirova N.K. Yangi innovatsion texnologiya yordamida ta‘lim samaradorligini oshirish usullari- T.: 2009
2. Rafiyev A., G‘ulomova N., Ona tili va adabiyot (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). T., “Sharq”, 2013
3. Golish L.V., Fayzullayeva D.M., Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. T., “Iqtisodiyot”, 2012
4. Rasulova R. B. (2021). Matn yaratish kompetensiyasini shakllantirishda mumtoz adabiyot qatlamlariga murojaat. TIL VA ADABIYOT TA‘LIMI, 7. B.12-14
5. Rasulova R.B. Umumta‘lim maktab o‘quvchilarining matn yaratish kompetensiyasini shakllantirishda reminissensiya hodisasining ahamiyati (7-9-sinflarda matn yaratish kompetensiyasini shakllantirish metodikasi) MUG‘ALLIM HAM UZLUKSIZ BILIMLENDIRIW. Ilmiy-metodikaliq jurnal № 6/1 2021. B. 8-12